

АЛЕК ПОПОВ И СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Проф. д.ф.н. Амелия Личева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Текстът прави опит да посочи основните приноси на творчеството на Алек Попов както за развитието на съвременната българска литература, така и за интереса, който неговото творчество предизвиква у преводачите на българска литература. Изтъкват се и най-важните характеристики на почерка на Попов – конвертируемост, многопластовост, хумор, сатира, ирония. Специално внимание е отделено на реабилитацията, която той прави на жанра на късия разказ, както и на някои от култовите му романи – „Мисия Лондон“ и двутомника за сестри Палавееви.

Ключови думи: световна литература; конвертируемост; качествено писане; хумор; ирония

Ранната смърт на Алек Попов преобърна фокуса в говоренето за писателя и постави на дневен ред въпроса за мястото му в съвременната българска литература. Безспорно той беше много четен, харесван писател, винаги споменаван, когато трябваше да се открият знакови имена в съвременната литература, така че няма как да използваме думата недооценен за него. И въпреки това смъртта му остави усещането, че не сме казали достатъчно за Алек, че е трябвало по-активно да говорим за книгите му, и че е видим пропуск фактът, че той така и не получи най-престижната родна награда „Роман на годината“.

Предразсъдъкът, че четенето и харесването на един писател не са достатъчен атестат за качеството на неговите текстове, за щастие, не доминираше по отношение на писането на Алек Попов. Но точно около смъртта му и постове, които се пуснаха в социалните мрежи, се видя и тази посока на мислене. Според тях четенето и превеждането на един писател били знак, че той е достъпен, лесен, търсено конвертируем. Без да се казва директно, внушаваше се идеята, че едва ли не голям е този писател, когото не превеждат, защото смятат за непреводим. Оставям настрана това клише, макар че отдавна теоретици и критици на превода са показали, че няма непреводими текстове. Но пак те – също така отдавна – са показали и че наглед прости изречения крият

дълбочина и подводни камъни, които често пъти се оказват по-сложни за превод от един текст, написан примерно с техниката на „потока на съзнанието“. Да се превежда Алек Попов, със сигурност не е лесно, защото езикът му е многопластов, освен това при него трябва да се превеждат хумор, ирония, което винаги е предизвикателство. Но не за това сега ще говорим.

В своите изследвания на световната литература един от най-важните ѝ изследователи днес – Дейвид Дамрош, твърди, че има две основни стратегии в съвременното писане на световните автори. Едната е през националното да се защитават универсални ценности, другата – да се тушират локалните маркери и да се адресира директно към една глобална публика. Втората тенденция има своите силни предшественици при модернисти от типа на Кафка или Бекет. Така че да се обвиняват писатели за това, че работят с универсални сюжети, че правят истории, в които общочовешките теми и ценности са изведени на преден план, е смешно обвинение на комплексирани писатели, които не могат да спечелят дори родната публика, да не говорим за световната.

А че Алек Попов е добър писател, при това погледнато не само откъм родната ни литература, доказват много от неговите книги. Ще дам само един пример и той ще е с последната. Става дума за изданията през 2023 г. от „Сиела“ сборник с разкази, който носи заглавието „Нови и избрани разкази“. Книгата събира 20 разказа, които великолепно илюстрират всичко, което може да се каже за писането на Алек Попов. Те са изключително разнообразни като теми, майсторски сюжетирани, абсолютно нерегионални, макар да казват много и за България. Но на практика те говорят за съвременния свят изобщо. В тях присъстват политически теми от днешното, но загатнати с вкус, без публицистични елементи. Стъпват на приключенското, авантюрното, фантастичното, философското, историческото. Редуват се по-леки и забавни четива с дълбоко философски, почти притчови текстове („Вятърът на старостта“), като всички те изпълняват онази най-ключова роля на литературата да променя, да тласка към прозрения, към промяна. Мога да го кажа и по-клиширано – тези разкази имат послание и в един свят на изпразненост откъм съдържание мотивират читателя – той знае защо е седнал да чете този сборник. Изобщо, дълбочината в тях е в нивата, в смисъла, а иначе те са „гостоприемни“ за читателя и не спекулират с нещо, което Алек Попов винаги нескрито е отричал – онази езикова еквилибристика, която заменя реалното съдържание. Накратко, в тези разкази има ясен стил и многопластово съдържание, тоест това, което много пъти прави литературата голяма.

Така че идеята за разрыв между читателско мнение и критика може и да е важна, когато имаме масови четива, но със сигурност водещите критици изследват точно тези писатели, които, бидейки част от националните си литератури, можем да определим като световни и които имат читатели както в родината си, така и навън. Защото те са тези, които преминават граници,

взривяват стереотипи и налагат онези универсални ценности, от които съвременният свят неистово се нуждае.

Да бъде четен и превеждан, това наистина определяше Алек Попов и той беше може би първият български писател след Виктор Пасков, за когото това можеше да се каже още през 90-те. В последното десетилетие от миналия век, с цялото разкрепостяване на езика, с вноса на идеи, с нахлуването на стотици големи имена от класиката и съвременето, българската литература почти нямаше шансове. Тя трябваше да отлюспва от себе си десетки идеологически писатели, беше дискредитирана в очите на родната публика, а много нямаше с какво да се реабилитира. Издателите не я искаха в своите каталози, не им се рискуваше. Нейното място беше главно в периодиката. Вярно, започваха експериментите, появяваха се нови имена, но това не беше достатъчно за връщането на читателите. Към онова време са насочени и манифестните текстове на Александър Кюсов, който, макар и с други доводи, говореше за това, че българската литература я няма, не съществува.

В този контекст един от писателите, които успяха да се наложат, да направят име и да привлечат читатели още тогава, беше тъкмо Алек Попов. През този период се появиха някои от неговите знакови сборници с разкази – „Другата смърт“ (1992), „Мръсни сънища“ (1994), „Пътят към Сиракуза“ (1998). С тях писателят се заяви като продължител на традиции, които, от една страна, можем да търсим в писането на Светослав Минков – градското, вкуса към фантастичното, вкуса към страшното, вглеждането в човешкото всекидневие откъм неочакваното, от друга – при Станислав Стратиев – с усета за абсурд, със сатиричния поглед към въпросното всекидневие. Но разбира се, заяви се и като разказвач с талант, със собствен почерк, майстор на смеха и иронията, който умее да вплита актуалното, документалното във фикциите си, и който говореше на читателите тук и сега. Затова и нямаше как и те да не му се отблагодарят с интерес към написаното. Така че на Алек Попов от 90-те дължим както заявката, че българска литература има и ще я има, така и провокирането на читателите, обръщането им лека-полека и към родното. И не на последно място, той беше един от първите автори от периода, който провокира интерес у българистите по света към ставащото в съвременната българска литература. И през тези двойки линии – на читатели и преводачи, обърнали поглед към нея, тя започна да се връща на картата на Европа.

Не на последно място, успехът на разказите на Алек Попов вдъхна увереност и на други писатели, а и на издателите, че този жанр не е за пренебрегване, че той също печели читатели, и това направи разказа един от водещите жанрове в съвременната българска литература. Вярно е, че в последните десетилетия това е и обща тенденция. Завръщането на кратките форми отговаряше на новата скорост на живеене, на нагласите за бърза консумация. Но не можем само с времето да обясним авторитета на жанра у нас. По-скоро става дума за школа, отгледана в традицията на Алек Попов.

Съвременната литература, не българската, литературата по принцип е много раздвоена между това какви светове трябва да представя. Част от големите писатели биха отговорили – трябва да представя моя свят. И те не крият, че пишат за себе си, за своя аз, за своите преживявания, за близките си. Така би могъл да отговори нобелистът Патрик Модiano, така може да отговори Исабел Алиенде, така могат да отговорят писателите емигранти, и още, и още... Други, като Алис Мънро, ще кажат, ако напиша текст за себе си, за своите близки, той ще е в друг раздел на книгата, няма да е при разказите, защото разказите представят чужди истории и това е смисълът на писането. Между тези две крайности, разбира се, стои онова разбиране за литературата, което я мисли като създаваща възможни светове, в които персонажите са нашите фикционални двойници, които ни помагат да разбираме по-добре себе си. Алек Попов със сигурност умееше да провокира възможни светове през писането си, но и със сигурност беше от писателите, които не обичаха да дълбаят в автобиографичното. За него литературата беше „писане с въображение“ и това се оценяваше от читателите. Както самият той неведнъж е казвал: *опитвам да търся вдъхновение извън себе си. В конфликти и сблъсъци, които ме изстрелват в една по-глобална емоционална орбита.*

Казаното дотук за традициите, които Алек Попов съвместяваше, за почерка му, намери своя израз и в най-известното му произведение – „Мисия Лондон“. Дори и тези, които не са чели писателя, най-малко са гледали филма и знаят името на автора. Така че можем да кажем, че това е книгата, която направи от Алек Попов създател на български бестселър и която и до днес предизвиква интереса на преводачите. Като новото, което донесе този роман, е и мощната употреба на политическото в него, без да избие в журналистика или публицистика, каквито примери преобладаваха в края на 90-те и началото на новия век. В романа има прототипи на политици или известни личности. Най-типичният пример в „Мисия Лондон“ е Деворина Селянова, която е прототип на Антонина Стоянова – жената на бившия президент на България Петър Стоянов. Разпознаваеми са и типажите на българските дипломати, на служителите в посолствата; на чужди политици, но като цяло, романът ги вплита в свой сюжет и по този начин усилва въздействието. Защото той се превръща в сатира, която разобличава порядки, манталитет, принципи, върху които се опира политическият живот. Затова и когато прави изводи, че смяната на правителства води до идването на власт на нови и отново гладни хора, които заменят старите и повтарят поведението им, те звучат мотивирано и авторитетно. В този смисъл, става дума за литература, която освен за забавление може да послужи и за оформянето на определени изводи и която, без пряко да заявява такава претенция, има какво да каже по отношение на социалното.

Да вземем още един пример – ако се опитаме да възстановим контекста и непременно да потърсим прототипи, ще видим, че появяващият се и в този

роман министър-председател има за модел Иван Костов. Описан е като суров и властен политик, изплувал от първичния хаос на посткомунизма, който има вид на човек, закусващ „всяка сутрин крехки чиновнически съдби“. И всеки може да прави аналогии, но те не са нужни на сюжета на романа, не са и важни. Голямата цел на „Мисия Лондон“ не е в документалистиката, а в сатирата, при това, нека пак да го кажем, не на отделни личности, а на принципи и порядки. В този смисъл, романът не е прикован нито към определени хора, нито към конкретно време, а колкото и банално да звучи, отстоява своята универсалност. Силата му е в това да покаже как литературата може да се възползва от политиката, а и да я осмее, когато това е необходимо.

Едно от най-провокативните произведения на Алек Попов, вече от второто десетилетие на новия век, е двутомникът за сестри Палавееви – „Сестри Палавееви в бурята на историята“ и „Сестри Палавееви по пътя към новия свят“. Романите се появиха в контекст, в който носталгията по комунизма и партизанското движение не само че не беше отминала, а като че ли се беше и засилила. Затова и за част от публиката тези книги бяха гавра, поругаване на паметта, опошляване на историята. Но всъщност това са романи, от които имаме огромна нужда като общество – защото в тях комунизмът не е просто патетично отречен, той е иронизиран, направен смешен, несъстоятелен. Привържениците му са окарикатурени, амбицията на новата власт е сведена до продажност и лична изгода. Може би, ако точно тези романи започнат да се учат в българското училище, най-последно сложим край на героизирането на едни актове, от които просто трябва да се срамуваме. С убедеността, че миналото нито трябва да се върне, нито може да се промени, но то трябва да се познава, за да не пречи на развитието на обществото напред.

В брой 35 от 2023 г. на „Литературен вестник“ е поместен един разказ на Алек Попов, който носи заглавието „Най-студеният ден (едно предчувствие)“. Той не е включен в последната книга на писателя, за която стана дума, защото, както обясни самият писател, е твърде различен, не е в стилистиката на очакваното от него. Разказът най-общо е за липсващата граница между света на живите и този на мъртвите, като в него има нещо от онази сингеровска убеденост, че измеренията, времето са само относителни, както относително е състоянието. Мъртвите винаги са тук, казва героят на Алек Попов. И това звучи не просто като проникновение, преминало през съзнанието на който и да е човек и снело разпечатка на мислите, но и като лично завещание.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

ALEK POPOV AND CONTEMPORARY BULGARIAN LITERATURE

Abstract. The text attempts to point out the main contributions of Alek Popov's writing both in terms of the development of contemporary Bulgarian literature and the interest he provoked in translators of Bulgarian literature. The most important characteristics of Popov's handwriting – convertibility, multilayeredness, humour, satire, irony, and skill in plotting – are also pointed out. Special attention is paid to his rehabilitation of the genre of the short story, as well as some of his cult novels – *Mission London* and the two-volume work on the Palaveevi sisters.

Keywords: world literature; convertibility; quality writing; humor; irony

✉ **Prof. Amelia Licheva, DSc.**
ORCID iD: 0000-0003-4553-7998
Sofia University
Faculty of Slavic Studies
E-mail: licheva@yahoo.com